

Arrencar cebes

Joc popular i físic molt estès, la manera més habitual de practicar-lo consisteix en un nombre indeterminat de persones que s'asseuen a terra tot formant una filera, l'una davant de l'altra, amb les cames obertes, de manera que encaixen amb el cos de qui tenen davant i a qui agafen per la cintura tan fort com poden. El jugador situat al final de la filera cal que arrenghi l'esquena en un element rígid, com ara un

Nens i nenes mentre practiquen el joc d'arrencar cebes. | *MOU EL COS, DESVETLLA LA MENT* / ENRIC

Arrencar cebes

mur o un arbre, ja que se sol practicar a l'exterior. Aquest conjunt de jugadors representen les cebes plantades a terra.

Un altre o altres jugadors representen els pagesos, que fan esforços per arrencar les cebes, tot agafant de les mans els asseguts, que s'hi han de resistir amb totes les forces. Val a dir que també es pot jugar amb les cebes dempeus i la darrera asseguda en una cadira.

Practicat d'una manera o altra, quan el pagès aconsegueix arrencar una ceba, és a dir, el primer de la filera, aquest passa al bàndol del pagès i s'uneix a l'esforç per arrencar una altra ceba, i així fins a que ja no en queda cap.

L'origen del joc és incert, però hi ha qui assegura que a la comarca de la Conca de Barberà, a mitjan segle XIX, en alguns indrets hi hagué grans dificultats per fer la collita de cebes, ja que havien quedat molt enfonsades i la terra estava extremament atapeïda, com mai no s'havia vist fins aleshores. Calgué tant d'esforç que hauria derivat en una pràctica habitual, sobretot al pati de les escoles i durant les colònies infantils, quan hi ha moltes *cebes* disponibles.

Bacarà (o *baccarat*)

James Bond, el famós personatge creat per Ian Fleming i conegut com l'*agent secret 007*, té afició a jugar al bacarà i és possible que el joc guanyés popularitat per influència de l'èxit incontestable de la seva primera novel·la, *Casino Royal*, publicada el 1953. Les adaptacions cinematogràfiques posteriors, malgrat la seva simplicitat, l'haurien convertit en un dels jocs més *elegants*, potser perquè es juga als casinos en la taula més gran — amb fins a catorze jugadors i tres crupiers— i és l'únic en el qual els jugadors poden repartir les cartes i descobrir-les.

Les regles són molt senzilles. El crupier reparteix dues cartes a cada jugador i a ell mateix i després tots aposten a cegues quin conjunt (o *mà*, en llenguatge especialitzat) serà el guanyador o bé si hi haurà empat. Per guanyar, els punts de les cartes han de sumar nou —o el nombre més aproximat, sense passar-se—, tenint en compte que el deu i les figures valen zero, mentre que la resta de cartes —inclòs l'as, que val u— tenen el

Taula de bacarà, joc de cartes amb l'objectiu de sumar nou punts o acostar-se a aquest nombre.

Bacarà

seu valor corresponent. Si la suma és igual o superior a deu, es descompten deu punts, per aconseguir que el valor sigui un número del zero al nou.

El joc sembla tenir un origen molt remot, fins i tot hi ha qui el qualifica del més antic del món. Sense que hi hagi cap motiu històric que ho confirmi, alguns experts opinen que el bacarà és l'evolució d'un vell entreteniment xinès, en el qual s'utilitzaven fitxes i daus en comptes de cartes. El joc es deia *pai gow*, que significaria 'fer-ne nou', la puntuació màxima. També hi ha l'opinió que el seu origen es remuntaria a una cerimònia de la Roma clàssica que servia per escollir les vestals.

D'acord amb la llegenda, hauria estat l'inevitable Marco Polo l'introduïdor del joc a Itàlia, al voltant del 1290. Al segle XV, un jugador anomenat Felix Falguiere —de qui se sap ben poca cosa— en redactà les primeres normes i l'anomenà *baccara*, que en llengua veneciana volia dir *zero*, el valor de les cartes més altes. Probablement, fou introduït a França per soldats que tornaren a casa després de les guerres italianes, a final de la dècada de 1490, i prosperà entre les classes privilegiades d'aquell país.

L'any 1837, el rei Lluís Felip de França il·legalitzà els casinos, però això no privà un conegut escriptor, Charles Van-Tenac, de dur a terme un estudi matemàtic del joc el 1847 que rebé el nom d'*Album des jeux*.

Més endavant arribaria a Amèrica, on, segons un article publicat al *New York Times* el 1871, en una casa de joc de Long Branch (Nova Jersey) els clients s'aplegaven a la *taula de ruleta, de far i de bacarà*. En tot cas, no faria aparició als casinos de la Sand Corporation de Las Vegas fins al 1959, quan un jugador professional, Tommy Renzony, el portà des de l'Argentina, on el joc es coneixia com a *Punto* —el jugador— *Banco* —el crupier—, un nom originat al casino de Mar del Plata a la dècada de 1950. Renzony també creà un mètode per guanyar sempre i, potser per això, la primera nit el casino perdé un quart de milió de dòlars, operació que feu pensar que es devia tractar d'un acord amb el mateix establiment. Hauria estat un bon esquer per atraure multituds que acabarien deixant-hi milionades.

Backgammon

Si hi ha un tauler poc convencional i d'aspecte totalment diferent als habituals sens dubte és el del backgammon. No té les caselles habituals en altres jocs, sinó vint-i-quatre triangles capiculats de dos colors diferents alternats, un per a cadascun dels dos jugadors, els quals disposen de quinze fitxes (aquestes sí, com les de qualsevol altre joc) i d'un dau. Segons indica la tirada del dau, les fitxes es mouen pel tauler. No és la intenció d'aquest llibre explicar les normes d'una partida, però diguem que guanya el jugador que aconsegueix treure les seves quinze fitxes del tauler.

Es tracta d'un joc d'origen molt antic, com tants d'altres, amb evidències que el situarien cinc mil anys enrere, d'acord amb les excavacions realitzades per l'arqueòleg Leonard Woolley a les ruïnes del poblament sumeri d'Ur, a l'actual Iraq, entre el 1922 i el 1934.

El mateix 1922, un altre arqueòleg, Howard Carter, descobrí la tomba del faraó Tutankamon a l'egípcia Vall dels Reis i dins hi trobà quatre taulers del joc anomenat

Tot el material necessari per jugar al backgammon —tauler, fitxes, daus i gobelets— en un maletí transportable.

Backgammon

senet, semblant al trobat a Ur, encara que tant el disseny del tauler com les fitxes difereixen de l'actual backgammon, ja que recorda més els escacs.

També a la tomba de la reina Nefertari es trobà una pintura que la representava mentre hi jugava. Segons la mitologia egípcia, el joc feia referència al judici d'Osiris als difunts i la seva entrada al Duat, el regne dels morts.

També a les restes de Troia s'han trobat restes de taulers d'un joc conegut com a *pantteia*, que datarien del segle XII o XIII aC, i d'un altre de daus anomenat *kubeia*, dels quals parla Plató en el seu diàleg *Phaedon* ('Fedó') sobre les circumstàncies de la mort de Sòcrates. Serien els precursors del romà *ludus duodecim scriptorum* ('joc de les dotze línies') i que, potser, les tropes que envaïren Bretanya el segle I aC van portar fins allà, de manera que el joc podria haver-se establert entre els pobladors locals, que haurien adoptat un nom més adaptat a la seva parla, format per les paraules *gamen* — jugar, en anglès medieval— i *back* —enrere—, és a dir, jugar cap enrere, ja que les fitxes podien tornar al tauler un cop eliminades. Amb el temps, el nom derivaria en *backgammon*.

Segons el poema èpic *Xahnamé* (o *Shahnameh*, 'El llibre dels reis'), escrit cap a l'any 1000 per Firdawsi, el disseny del tauler amb triangles fou obra del noble persa Bozorgmehr-e Bokhtagan a començaments del segle VI.

Durant el segle XVI, les lleis isabelines, amb l'empara de l'església anglicana, van prohibir els jocs de taula, de manera que la primera vegada que apareix la paraula és en l'edició de 1650 del diccionari Oxford.

Pel que fa a les regles, seria l'escriptor i tutor de membres de l'alta societat anglesa, especialitzat en jocs, Edmond Hoyle qui el 1743 en redactaria un breu fulletó com a guia per als seus clients al preu d'una guinea, *A Short Treatise on the Game of Bakgammon* ('Petit tractat sobre el joc de backgammon'), del qual només es conserva un exemplar a la ciutat texana d'Austin, als Estats Units. Hoyle fou tan popular que per als anglosaxons un *hoyle* és qualsevol llibre amb regles de joc.

Baldufa

Pocs infants del país deuen desconèixer un joc que consisteix a fer girar sobre la punta de ferro un objecte en forma de pera, tanta estona com sigui possible. Parlem, és clar, de la baldufa —el nom de l'objecte—, al voltant de la qual s'embolica un cordill que es manté a la mà després de llançar-la a terra.

Val a dir que cal tenir bones dosis d'habilitat i de tècnica. Tan gran és el mèrit d'un autèntic artista de la baldufa que, fins i tot, se'n celebren concursos internacionals, on els experts mostren la seva destresa fent-li fer cabrioles increïbles.

Baldufes de fusta i cordills per fer-les ballar.

Baldufa

Si més no, sempre queda el recurs d'utilitzar un enginy metàl·lic que s'impulsa des d'un piú superior. Si es prem diverses vegades, genera una certa energia cinètica que la manté en equilibri. És clar que no és el mateix que la baldufa de tota la vida, que ha de ser de fusta llisa o, de vegades, amb decoracions diverses i vistoses.

Diem *de tota la vida* perquè el seu origen l'hauríem de cercar uns sis mil anys enrere als marges del riu Èufrates, a l'antiga Mesopotàmia, on es van trobar alguns exemplars de la joguina fets amb fang.

També és present a l'antiga mitologia grega, on trobem la llegenda de Zafreu, possiblement fill de Persèfone i Zeus o Hades, en la qual s'explica que quan el nen era al seu bressol, a la cova d'Ida, fou atret pels Titans, enemics de Zeus, amb l'ofertament de joguines, entre les quals una baldufa que anomenà *estròbil*, per la seva semblança amb una pinya.

S'esmenta al llibre *Praecepta ad filium* ('Instruccions al fill'), escrit entre els segles III i II aC i atribuït al polític, advocat i cronista romà Marc Porci Cató Censori —més conegut com a Cató el Vell—. Al segle I aC, el poeta Publi Virgili Maró, Virgili, també s'hi referí a l'*Eneida*.

En parlar de jocs i joguines no podien faltar les referències orientals, ja que, segons sembla, grans i petits hi practiquen amb la baldufa des de temps immemorials. Cal reconèixer que els acròbates xinesos i japonesos excel·leixen en els exercicis d'equilibri. Igualment, els primers colonitzadors de terres americanes van sorprendre's en veure que els nadius ja jugaven amb *trompos* o *peonzas* (en castellà) i amb *spinning tops* (en anglès), segons la llengua dels colonitzadors. Així, cultures tan antigues com l'inca, l'asteca, la hopi i nombroses nacions del nord s'entretenien amb els jocs més diversos, entre els quals la baldufa.

Hi ha moltes maneres de jugar i competir i associacions que s'hi dediquen, però pel que fa a la paraula *baldufa*, ni el mateix Joan Coromines ha pogut determinar-ne l'origen de manera certa, ja que, segons explica, és un mot estrany a totes les llengües veïnes, però d'ús antic a Catalunya i Occitània.

Bales

Fa uns quants anys, era freqüent trobar grups d'infants al carrer o en un parc mentre jugaven a bales, però ara ja no. Ja sigui per l'arribada de noves joguines, per haver perdut el costum de jugar al carrer o bé per la dificultat de poder fer una cosa tan fàcil com un petit forat a terra, els nens i les nenes han canviat les seves preferències i els seus hàbits i el popular joc de les bales ha desaparegut.

Aclarim que denominem *bales* unes petites esferes de ceràmica, vidre, fusta, alabastre, pedra o qualsevol altre material prou consistent per resistir els cops que puguin rebre d'altres bales.

Nens jugant a bales, petites peces esfèriques, normalment de vidre o de qualsevol altre material consistent.

Bales

El joc té una mecànica senzilla, però cal disposar de certa tècnica i habilitat per guanyar en les seves diverses variants.

Primer cal fer un sot a terra —que antigament rebia el nom d'*ouet* per la seva forma de mitja closca d'ou i que, més endavant, la quitxalla anomenà *guà*, possible onomatopeia d'un crit infantil de victòria— i a unes cinc o sis passes del clot es dibuixa una ratlla que serà el punt de sortida. Cada jugador ha de procurar llançar bala dins del forat, per poder començar a tirar contra les bales dels altres jugadors. Si aconseguix que la bala de l'altre caigui dins el guà, el guanya.

Les bales tenien un estimable valor per als infants, ja que les feien servir com a moneda per intercanviar possessions, com ara cromos o tebeos, i en portaven permanentment a la butxaca.

Jugar a bales ve de molt antic i se n'han trobat en tombes de fa cinc mil anys a la ciutat egípcia de Nagada fetes d'argila cuita i de pedra, per la qual cosa se suposa que, inicialment, tenien un significat funerari, abans de ser utilitzades com a joguina. També a Creta n'han aparegut en enclavaments arqueològics de l'edat del bronze.

Segons les cròniques de Plini el Vell, la mainada romana tenia gran afició a jugar-hi, amb la utilització d'avellanes, nous i pinyols d'oliva, d'albercoc o de préssec, que prèviament arrodonien fregant-los per terra. Es diu que fins i tot l'emperador Cèsar August hi jugava.

Joan Amades, en el seu *Costumari català*, exposa la possibilitat que l'origen religiós de les bales estigui relacionat amb la pismància, es a dir, l'art de predir el futur mitjançant els pèsols.

La seva popularitat s'estengué arreu del món amb diferents noms, alguns dels quals prengueren com a referència la paraula alemanya *knicher* ('bola petita'), com en el cas de la llengua espanyola, en què s'anomena *canica*. Hi ha qui ho considera un esport i es fan concursos de bales per a adults en diversos països. A la població francesa de Mirabel et Blacons hi ha un petit museu dedicat a les bales i també se n'han constituït una federació espanyola i una altra de mundial.

Billar

Hi ha qui assegura que ja hi jugava la reina Cleòpatra d'Egipte, a terra i amb pilotes de fusta que s'impulsaven amb bastons corbats per un extrem. L'objectiu era colpejar una altra bola, la qual, de retruc, n'havia de colpejar una més. També el filòsof escita Anacarsis descrigué al segle VI aC un joc amb les mateixes característiques, practicat a Grècia.

Alguns experts asseguren que l'origen del billar actual és obra d'Henri de Vigne, un artesà al servei de Lluís XI de França que el 1469 dissenyà una taula per jugar amb les boles,

El billar és un joc que es practica damunt d'una taula rectangular i que consisteix a impulsar les boles per mitjà d'un tac per fer caramboles.

Billar

en comptes de fer-ho a terra. D'altres opinen que fou Henry Devigne, un altre artesà d'època indeterminada, però de nom sospitosament semblant.

Així, l'entreteniment passà a l'interior del palau cap al 1510, sota el regnat de Lluís XII, i el joc començà a anomenar-se *billard*, terme procedent de *bille*, 'bola de fusta'.

L'any 1610 obrí a París la primera sala pública d'aquest joc. Cent anys després, les boles de fusta foren substituïdes per d'altres d'ivori i els tacs adoptaren la seva forma actual, amb el luxe imposat per Lluís XIV a la seva cort.

El 1779 s'hi incorporà una tercera bola, de color vermell, a la qual s'anomenà *carom*, procedent de *carambolier* — 'colpejar una cosa amb una altra' —, origen del mot *carambola*.

La modalitat més habitual és el billar a tres bandes, és a dir, en la qual la bola ha de tocar com a mínim tres laterals de la taula, a més de les altres dues boles.

Una variant és el *xapó*, que es juga en una taula amb forats —anomenats *troneres*— situats a cadascun dels quatre angles. Al mig de la taula es col·loquen cinc petits palets que cal tombar en una mateixa jugada de carambola. Per explicar l'origen del mot, se sol esmentar que cap a final del segle XIX o començament del XX, en un saló de billar del vell Madrid —que d'altres situen a Astúries—, algú posà sobre la taula unes quantes agulles d'estendre, amb el repte de tombar-les totes, a l'hora de fer una carambola. Només ho aconseguí un tal Domingo Zambrano, mentre que el promotor de la juguesca feu com qui es treu el barret, gest acompanyat de l'expressió *chapeau*, 'barret' en francès. A partir d'aleshores, a qui assolía la proesa se li corejava *chapeau*, que amb el temps derivà en *chapó*, en castellà, i *xapó*, en català.

Bingo

Es tracta, probablement, del primer joc d'atzar popular que existí, una mena de loteria (pàgina 97) en la qual no importen els coneixements, l'estratègia, la capacitat mental ni la força física del participant. N'hi ha prou amb unes boletes numerades, uns cartrons amb números i esperar la sort per guanyar, ja que no cal triar res.

Una vella llegenda, evidentment no contrastada, explica que en temps de la dinastia xinesa Ming, fa més de dos mil anys, un general anomenat Xeung Leung, per pagar les despeses d'una llarga guerra, inventà una loteria que anomenà *keno*, en la qual s'havia d'apostar per un dels cent vint caràcters escrits en un tauler de fusta, mentre que petites peces amb els mateixos caràcters es guardaven dins d'una bossa. Se'n treia una i qui l'havia encertat guanyava una quantitat prefixada. Bona part de la Gran Muralla xinesa fou finançada amb aquest sistema.

Per jugar al bingo cal un bombo per extreure'n les boletes, un tauler per col·locar-les i diverses targetes distribuïdes entre un nombre indeterminat de jugadors, que fan alguna aposta.

Bingo

També hi ha qui situa l'inici d'aquest tipus de joc en les tribus bàrbares preromanes, que encomanaven a la sort nombrosos aspectes de la vida quotidiana, com ara la distribució dels camps de conreu, els litigis o les unions de parelles. Els déus prenien la decisió i determinaven amb aquest procediment qui tindria la millor parcel·la, qui guanyava el plet o qui s'enduïa la noia més bonica.

Els hereus d'aquestes rifes serien els romans, que durant les disbauxades festes saturnals adoptaren aquest mètode bàrbar com a joc, en contraposició amb l'avançat sistema jurídic conegut com a dret romà.

Altres historiadors en situen l'origen en terres italianes, a mitjan segle XVI, amb l'aparició del *Gioco del Lotto*, una loteria setmanal que ha perdurat en el temps.

Els aristòcrates francesos importaren el joc el darrers anys del segle XVIII i van ser els primers a incorporar-hi targetes numerades i fitxes, amb els premis en espècie.

Arribat el segle XIX, la fal·lera pel joc s'escampà arreu i arribà a Nord-amèrica, bé portat per immigrants europeus o, tal vegada, pels d'origen xinès, que continuaven jugant al keno. En les celebracions de festes populars, els paperets amb els nombres s'extreïen d'una capsa de tabac, i els jugadors posaven una mongeta damunt de la casella que tenia assignat el número sortit a l'atzar. En completar la papereta, algú cridava *bean go over!* —és a dir, més o menys, 'acabades les mongetes'— i el crit esdevingué habitual entre els jugadors. Després l'expressió es reduí a *bean go*, que derivaria en la paraula *bingo*.

A diverses poblacions de Catalunya, tradicionalment en dates nadalenques o durant les festes populars, es juga al *quinto* —també anomenat *quina* o *plena*— que, si fa o no fa, és una loteria semblant. Una característica és que els nombres tenen un nom que pot ser diferent segons l'indret. Per exemple l'ànec és el dos, el *cametes*, l'onze, *sant Josep*, el dinou, *les cadiretes*, el quaranta-quatre, *la jubilació*, el seixanta-cinc...

Bitlles

Posar uns quants pals drets a terra i llançar algun objecte per fer que caiguin és una acció tan antiga com la humanitat o potser més i tot.

L'anterior no és una frase gratuïta. Segons Lyn Miles, antropòloga de la Universitat de Connecticut, que crià des del naixement un orangutan, l'animal responia a determinats estímuls amb expressions gairebé humanes i, fins i tot, jugava a bitlles! Arribaren a les mateixes conclusions l'antropòloga canadenc Biruté Galdikas, experta en orangutans, i la famosa

El joc de les bitlles consisteix a tombar les peces amb l'ajuda d'una bola o d'un bitllot des d'una distància determinada.

Bitlles

Dian Fossey, gran coneixedora dels goril·les. Aquests primats, a les selves de Borneo o a les muntanyes de Ruanda, tenen per costum llançar objectes —pedres o branques gruixudes— contra altres elements fixos i, si aconseguen el propòsit d'encertar-los i tombar-los, fan grans salts i crits d'alegria, alhora que es piquen el pit ostensiblement.

Pel que fa als humans, se sap que el joc de les bitlles ja el practicaven els antics egipcis i també els romans, potser importat del país africà pels legionaris desplaçats en temps de Juli Cèsar. De tota manera, com en tants altres casos, ens hem de referir als grecs, ja que Homer, poeta del segle VIII aC, esmenta el joc de bitlles en la seva *Odissea*, com a instrument judicial i astrològic al qual se sotmetien dos litigants, de manera que tenia raó qui aconseguia tombar totes les bitlles, amb el llançament des de lluny d'una peça pesant de fusta tornejada que feia la funció de *bitllet*.

A la Grècia clàssica era tradició posar a terra diversos troncs en posició vertical, cadascun dels quals representava un dels pretendents d'una noia, amb un màxim de nou en rengleres de tres. El preferit de la noia tenia una mida més gran i se situava al mig del conjunt. Des d'una distància considerable, la donzella llançava el bitllet per fer caure les peces dels galants que no li interessaven i deixar dreta la que corresponia al desitjat. Si ho aconseguia, volia dir que era l'home predestinat pels déus. En l'actualitat, es guanya si es tomben totes les bitlles, tret de la del mig.

També n'hi ha referències a l'edat mitjana, com ara al *Llibre de contemplació en Déu*, escrit per Ramon Llull cap al 1273, o en les ordinacions de diversos municipis catalans, datades entre els segles XIV i XVI.

Tant les bitlles com els bitllets —substituïts per boles en algunes variants— han de ser fabricats amb fusta prou dura per resistir els nombrosos cops a què són sotmesos. Entre nosaltres, la més adequada és la d'alzina.

Finalment, esmentarem el bowling, un sistema mecanitzat inventat pels nord-americans que ha triomfat arreu del món, amb deu bitlles que han de ser abatudes amb una gran bola.